

4. Conquest R. Russia after Khrushchev. New York: Praeger, 1965, VII, 267 p.
5. Conquest R. The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties. New York: Macmillan, 1986. XIV, 663 p.
6. Conquest R. The Limits of Détente. Foreign Affairs. An American Quarterly Review. 1968, (Juli). Vol. №4. P.733–742.
7. Conquest R. Agricultural Workers in the USSR. New York; Washington, D.C.: Frederick A. Praeger, 1968. 139 p.
8. Conquest R. Il Grande terror. Milano, 1970. 852 p.
9. The Great Terror: A Reassessment. London: Hutchinson, 1990. VIII, 570 p.
10. Conquest R. The Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror-Famine. New York; Oxford: Oxford University Press, 1986. 412 p.
11. Konkvest R. (1990). Zhatva skorby / S pred. avt. Voprosy istoriy. 1, 137–160; 4, 83–100. [in Russian].
12. Konkvest R. (1990). Bol'shoij terror: (O rezultatakh kollektivizazii. Neva. 4, 139–152.
13. Konkvest R. Bol'shoij terror / perevod L. Vladimirova. Riga: Izd-vo «Rakstnyeks», 1991. 413 p.
14. Konkvest R. Velykij terror. Stalins'ki Chystky trydzjatykh rokiv. Luz'k: volyns'ka mystez'ka ahenzija «Teren», 2009. 879 s.
15. Thurston W. Robert. Fear and Belief in the USSR's Great Terror: Response to Arrest, 1935-1939. Slavic Review. 1986. Vol.45. №2. P.213–234.
16. Fitzpatrick Sheila. New Perspectives an Stalinism. The Russian Review. 1986. Vol 45. №4. P.357–373.

**Віктор Даниленко,
Юрій Зінько,
Іван Романюк**

ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РР. В УКРАЇНІ – ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті розглянуто актуальне питання визнання світовим співтовариством Голодомору 1932-1933рр. геноцидом українського народу. У дослідженні проаналізовано на основі сучасних джерел шлях який пройшло українське суспільство, щоб донести світові трагедію України ХХ століття – голодомор, який мав всі ознаки геноциду.

Ключові слова: Україна, Голодомор, геноцид, селянство, проблеми, світ, визнання, пам'ять.

Факт голоду і його наслідків в Україні в 1932–1933 рр. ретельно приховувався комуністичною верхівкою СРСР і його правонаступницею Росією тривалий історичний період. Але знання про нього завдяки подвижницькій діяльності зарубіжних учених, як Роберт Конквест, Джеймс Мейс, Роман Сербін, українських – як Володимир Василенко, Станіслав Кульчицький, Василь Марочко, сотень українських дослідників, краєзнавців, постійно поповнювалися і розширювалися.

Робити це було нелегко, оскільки злочинний комуністичний режим знищив документи, підтасовував статистику, ліквідував демографію, як науку, опустив «залізну завісу» між собою і світом, щоб відомості про голодомор в Україні не проникали на Захід. Тепер про цей злочин написано майже 20 тисяч книг, брошур і статей.

Однак світ не забував цю трагедію українського народу, про його спротив московській політиці винищення народів. Рафаель Лемкін, автор концепції геноциду, яка лягла в основу всіх сучасних міжнародних і національних правничих актів, був першим із фахівців міжнародного права, який визначив злочини сталінського комуністичного режиму проти українців як геноцид та проаналізував геноцид в Україні в контексті міжнародного права. У 1953 р. у своєму зверненні «Радянський геноцид в Україні» він довів, що Голодомор разом з такими антиукраїнськими акціями радянської влади, як русифікація, ліквідація українських церков, винищення української інтелігенції, масові депортації, розкуркулення, «фрагментація українського народу шляхом поселення в Україні чужинців і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі», масові вбивства українців, заслання у Сибір тощо є радянським геноцидом українців [1].

Є в статті-зверненні Р. Лемкіна, про це, очевидно, відомо учасникам конференції, й інформація про злочини комуністів у Вінниці. «Місто Вінницю, – зазначав Р.Лемкін, – можна назвати українським Дахау. У 91 могилі лежать тіла 9 тисяч 432 жертв радянської тиранії, розстріляних НКВС у 1937 або 1938 роках. Тіла лежали прибісно від 1937 року на справжніх кладовищах поміж надгробками, в лісах і (яка страшна іронія!) під танцювальним майданчиком, аж поки їх не відкрили німці в 1943 році. Про багатьох із тих жертв радянська влада повідомляла, що вони були заслані на Сибір» [1].

Голодомор – єдина подія ХХ століття, яку можна порівняти з двома іншими, найбільш дослідженими, випадками геноциду: геноцидом вірмен у 1915 р. та Голокостом, знищенням євреїв нацистським режимом Німеччини у роки Другої світової війни. За даними українських учених, які використовують різні методики підрахунку, в Україні внаслідок вчиненого геноциду загинуло не менше 3,9 млн. осіб. Є в історіографії й інші, значно більші цифри.

За останніми даними (на літо 2023 р.) Голодомор в Україні 1932–1933 років офіційно визнали геноцидом українського народу 32 держави світу. В процесі «визнання» чітко виділяються три етапи:

- 1) 1991 – 2006 рр.
- 2) 2006 – 2021 рр.
- 3) 2022 – т/час

Чому такий поділ? Тому, що процес визнання за кордонами України в 1991–2006 роках відбувався без України. Глибока асиміляція українського суспільства, колонізаційна свідомість українців помножені на засилля російської агентури у владних структурах України, слабкість української державницької провідної верстви не давали можливості Україні, зокрема Верховній Раді, визнати Голодомор – геноцидом. Першою офіційно визнала Голодомор в Україні 1932–1933 років геноцидом українського народу Естонія. Це сталося 20 жовтня 1993 р.

Далі були Австралія (28 жовтня 1993 р.), Канада (20 червня 2003 р.), Угорщина (26 листопада 2003 р.), Ватикан (2 квітня 2004 р.), Литва (24 листопада 2005 р.), Грузія (20 грудня 2005 р.).

В Україні, перед тим як офіційно визнати Голодомор геноцидом, відбулася низка наукових конференцій різного рівня, звернень Президента України, Верховної Ради, постанов, розпоряджень, видані Укази Президента Віктора Ющенка «Про вшанування жертв та постраждалих від голодоморів в Україні» (4 листопада 2005 р.) та «Про відзначення у 2006 р. Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій» (12 жовтня 2006 р.). В останніх двох документах йшлося, зокрема, про прискорення підготовки та подання законопроекту щодо політико-правової оцінки голодоморів в історії українського народу, здійснення додаткових заходів щодо визнання міжнародною спільнотою Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду українського народу та однієї з найбільших трагедій в історії людства. Указами Президента України програмувалося також прискорення утворення Українського інституту національної пам'яті, проектування та спорудження Меморіального комплексу пам'яті жертв Голодомору [1].

Нарешті 28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». В законі Голодомор визнано геноцидом українського народу. За це не проголосували лише члени фракції Партії регіонів та Комуністичної партії України. Наша держава стала восьмою у світі, яка визнала у себе Голодомор – геноцидом власного народу.

22 травня 2009 року Служба Безпеки України порушила кримінальну справу за фактом вчинення геноциду в Україні 1932 – 1933 років за ознаками злочину, передбаченого ч.1. ст.44 (геноциду) Кримінального кодексу України, з метою розслідування обставин масового вбивства голодом українських селян.

Слідством було зібрано 330 томів кримінальної справи, доведено 1890 свідків, проведено 24 судові експертизи. До справи долучено 5000 архівних документів, установлено було 857 масових поховань жертв геноциду.

У січні 2010 року Апеляційний суд міста Києва розглянув цю кримінальну справу і констатував факт геноциду в Україні в 1932-1933 роках.

Своєю постановою від 13 січня 2010 року суд визнав організаторами вчинення тяжкого злочину геноциду Й.Сталіна, В.Молотова, Л.Кагановича, П.Постишева, С.Косіора, В.Чубара і М.Хатаєвича. У зв'язку з тим, що ці особи померли, суд заклав кримінальну справу щодо цих осіб, які умисно організували геноцид українського народу [2, с.8].

У квітні (27) 2010 р. Президент України В.Янукович виступаючи на сесії ПАРЕ у Страсбурзі публічно заперечив положення закону ухваленого Верховною Радою України 2006 р., який визнав Голодомор 1932-1933 рр. геноцидом українського народу.

Більше того, депутати зареєстрували навіть проект нової редакції закону «Про Голодомор в Україні 1932-1933 рр.», де «Партія Регіонів» публічно пообіцяла викинути, за словами першого заступника голови

фракції партії регіонів Михайла Чечетова це страшне слово «геноцид» [3, с.1].

В грудні 2016 року Верховна Рада розглянула проект постанови «Про звернення Верховної Ради України до демократичних держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні злочинам геноциду українського народу». Доповідачем з цього питання був голова Комітету з питань культури і духовності Микола Княжицький «Ми звертаємось до парламентів інших країн із проханням визнати Голодомор геноцидом. Так як це робив український парламент та парламенти багатьох наших союзників. Нині в часи російської агресії, це особливо важливо для України і для кожного громадянина... [5, с.1-2].

2006-2021 рр. - наступний етап визнання світом страшного лиха в Україні. В цей період Голодомор в Україні визнали геноцидом 9 країн, в тому числі США, Польща, Перу, Парагвай, Еквадор, Колумбія, Мексика, Латвія, Португалія.

Загарбницька війна Росії проти України різко прискорила процес визнання Голодомору в Україні геноцидом українського народу. Якщо за 30 років незалежності України факт геноциду українців визнали 17 держав (станом на 24 лютого 2022 р.), то за час війни станом на 21 червня 2023 р. – 15 держав (6 у 2022 р. і 9 у 2023 р.). Серед них Німеччина, Італія, Нідерланди, Словаччина, Франція, Хорватія, Велика Британія, Болгарія, Бразилія, Словенія, Бельгія.

Голодомор офіційно визнали геноцидом шість церков: Католицька, Українська греко-католицька, Константинопольська православна церква, Православна церква України, ще раніше – Українська автокефальна православна церква. Свою шану жертвам Голодомору висловили Папа Римський Іван Павло II та Папа Римський Бенедикт XVI [4, с.18].

Визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом українського народу визнано і на міждержавному рівні: Балтійською Асамблеєю, Європейським парламентом. Таким він визнаний у рамках авторитетних міжнародних організацій як Рада Європи, ОБСЄ, Рада з прав людини ООН, ООН, ЮНЕСКО.

15 грудня 2022р. Європейський парламент визнав, Голодомор – штучний голод 1932 – 1933 рр. в Україні, «спричинений зумисною політикою радянського режиму». – геноцидом українського народу. Оскільки його було скоєно з наміром знищити групу людей шляхом зумисного створення життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення. У документі вказано, що всі обставини створення штучного голоду в Україні у 1932 – 1933 рр. відповідають ознакам геноциду, зафіксованих у Конвенції ООН щодо запобігання та покарання цього злочину.

Євродепутати вказали на те, що дії росії в нинішній війні проти України: «знищення її енергетичної та сільськогосподарської інфраструктури, блокування експорту українського збіжжя та викрадення мільйонів тонн зерна – створюють підґрунтя для повторення масового штучного голоду, особливо для африканських країн, які залежать від постачання українського зерна.

Оскільки радянські злочини не отримали вчасно чіткої правової та моральної оцінки міжнародної спільноти і в росії відбулася «героїзація тоталітарного радянського режиму», російська федерація перетворилася нині на «державу – спонсора тероризму й державу, яка застосовує терористичні методи», йдеться в резолюції [6, с.1].

Щойно, у жовтні 2023 р. і Парламентська асамблея Ради Європи в складі представників 46 держав зробили це.

У низці країн світу рішення про засудження злочину геноциду в Україні ухвалювалося на регіональних та муніципальних рівнях: окремих штатів, провінцій, областей, міст, автономних спільнот (Країна басків, Ічкерія) та ін.

В історичній науці існують різні підрахунки кількості людей, які загинули внаслідок Голодомору 1932–1933 років в Україні. Відповідно і міжнародні організації, різні країни називають різні цифри загиблих. Найбільш стримані оперують цифрою 3,5 млн. осіб. В резолюції Сенату Австралії йдеться про 7 млн. українців, які загинули від голоду. У постанові Державних Зборів Угорщини – про 7 млн. жертв, серед них 3 млн. дітей. В резолюції Палати представників Конгресу Колумбії також називається цифра в 7 млн. Ця ж цифра дається і в резолюції Асамблеї Республіки Португалія. В резолюціях Федерації муніципалітетів Каталонії та міськради м. Таррагона (Іспанія) фігурує цифра «більш ніж 10 мільйонів». В законі Законодавчої асамблеї провінції Онтаріо (Канада) зазначено, що «майже 10 млн. українців стали жертвами штучного голоду під час Сталінського режиму, коли у розпал голоду щоденно помирали 25 тис. осіб». У резолюції Палати представників Конгресу США зазначається, що «в 1932 та 1933 роках від 7 до 10 мільйонів українців загинуло за бажанням сталінського режиму у колишньому Радянському Союзі, який спланував та організував голод в Україні з метою подолання спротиву нації перед колективізацією та комуністичною окупацією». Сенат штату Пенсильванія (США) у своїй резолюції називає цифру 10 млн. загиблих. Міська управа м. Дербі (Велика Британія) – 7 млн. осіб.

У спільній заяві делегацій 65 держав-членів ООН зазначається, що Великий голод 1932–1933 років в Україні забрав життя від 7 до 10 млн. «ні в чому не винних людей та став національною трагедією українського народу».

І в науковому, і в політичному просторі України і світу, як бачимо, наводяться різні дані про кількість загиблих українців в період Голодомору. Це значить, що проблема має і далі досліджуватися. «Окремі західні і донедавна російські історики, які досліджують обставини «голоду в СРСР», – пише відомий дослідник проблеми Василь Марочко, – не визнають Голодомор в Україні геноцидом українців. Вони використовують термін «український Голодомор», але як територіальну відмінність «загальносоюзного голоду». Історики-«ревізіоністи», які поблажливо висвітлюють функціонування сталінського тоталітарного режиму, обрали за аргумент зухвале твердження: Сталін не виголошував службового наказу нищити українців навмисно створеним голодом [7, с. 6]. Звісно, Сталін хоча й був диктатором, тираном, але не самовбивцею.

Отже, крапку ставити рано, як у цій, так і в інших критичних питаннях української історії.

В ХХ столітті Україна пережила три геноциди: Голодомор 1932–1933 років, Голокост і депортацію кримських татар. Їх вивчення потребує залучення нових документів, і не тільки прихованих у бункерах Російської Федерації, а й тих, які знаходяться в архівах, бібліотеках, музеях країн далекого і близького зарубіжжя, в тому числі тих, які стали на шлях деколонізації – Казахстану, Середньої Азії, Кавказу.

Україна і надалі буде прагнути розширити спектр країн, які визнають Голодомор в Україні 1932–1933 років геноцидом українського народу. Це потрібно для відновлення правди, історичної й правової справедливості. Це певною мірою виконання громадянського обов'язку перед пам'яттю мільйонів людей, перед підростаючим поколінням. Правда потрібна для відновлення причинно-наслідкових зв'язків історичного процесу, виявлення призвідників і творців Голодомору. Це потрібно для неповторення в майбутньому подібних злочинів. У листопаді 2022 р. Верховна Рада прийняла Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933р. геноцидом українського народу».

На відміну від України Росія в минулому і тепер сповідує ідеологему «загальносоюзного голоду», заперечувала і заперечує геноцидну складову Голодомору. 20 листопада 2015 р. стаття Рафаеля Лемкіна «Радянський геноцид в Україні» внесена в Росії у Федеральний список екстремістських матеріалів. Така ж доля спіткала й низку праць українських дослідників. Восени 2017 р. Росія відмовилася визнавати Голодомор в Україні 1932–1933 років як історичний факт [7, с. 6].

Методом жорстокого Голодомору Росія прагнула змінити природу українців, знищуючи їх, і передусім сільське населення – носіїв національних традицій, звичаїв, культури, способу життя. Як зазначає журналістка Олександра Бойко, «свій злочинний характер Москва проявляє і сьогодні щодо українців. І сьогодні вона здійснює геноцид українців, і це стало можливим не в останню чергу через те, що свого часу цивілізований світ, у своїй більшості, тягнув з визнанням Голодомору геноцидом, загравав з Москвою, закриваючи очі на її злочини» [8].

Сучасна загарбницька війна Росії проти України показала, що імперії не вдалося і, очевидно, уже ніколи не вдасться змінити ідентичність українців, «денацифікувати» українське суспільство. Запорука цього – вільна, демократична незалежна Україна у спілці і єдності з цивілізованим світом.

Джерела та література:

1. Рафаель Лемкін: радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / Міжнародний благодійний фонд «Україна 3000», в рамках програми «Уроки історії»; ред. Роман Сербін; упоряд. Олеся Стасюк. Київ: Майстерня книги, 2009.

2. Юхновський І., Тилішак В. Свічка незгасима // День, 2010, 4-5 червня.

3. Лопух І. І геноциду – як не було...// Експрес, 2010. 19-26 серпня.

4. В очах міжнародної спільноти // Голос України, 2013. 23 листопада.

5. Голодомор, як геноцид нашого народу, мають визнати всі країни // Голос України. 2016. 8 грудня.

6. Європарламент визнав Голодомор злочином геноциду // Урядовий кур'єр. 2022 16 грудня.

7. Марочко Василь. Йосип Сталін – фельдмаршал Голодомору: геноцид повертається // Слово Просвіти, 23 лютого – 1 березня 2023, № 8(1195).

8.Бойко Олександра. Чому для України важливо, щоб світ визнав Голодомор 1932–1933 років геноцидом // Інтернет-ресурси [Режим доступу]: <https://suspilne.media/323184-comu-dla-ukraini-vazlivo-sob-svit-viznav-golodomor-1932-1933-rokiv-genocidom/>

**Іван Романюк,
Олександр Даниленко,
Святослав Даниленко**

ПРЕЗИДЕНТ ВУАН Д. ЗАБОЛОТНИЙ: ЖИТТЯ В УМОВАХ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ І ЗРІЮЧОГО ГОЛОДОМОРУ (1928–1929 РР.)

У статті на основі комплексного аналізу джерел та літератури висвітлено важливі аспекти діяльності Президента ВУАН, подолянина Данила Заболотного в умовах радянських репресій, спробах у цей трагічний період захистити її членів від нападок партійних і радянських органів, а також протидії процесу «завоювання» Академії і «комунізування» її Президії.

Ключові слова: Україна, академія, наука, влада, система, вибори, процеси.

1920-ті роки – складний та суперечливий час в історії Всеукраїнської академії наук. Російсько-більшовицька окупаційна влада всіляко пригнічувала українську науку. Вона робила все, щоб вихолостити український зміст ВУАН, позбавити впливу і навіть присутності в ній українських наукових сил. Всього через чотири місяці після організації УАН почалися репресії проти вчених. 25 березня 1919 р. був заарештований академік Сергій Єфремов, літературознавець, колишній заступник голови Української Центральної Ради. А в 1922–1923 рр. проведений перший показовий сфальсифікований процес «Київський обласний центр дій», в якому були задіяні другий Президент ВУАН академік Микола Василенко й 18 інших співробітників академії. М.Василенка засудили на десять років, намагалися позбавити звання академіка.

З часом наступ на Українську академію тільки посилювався. І корінь проблеми полягав у тому, що, як писав М. Грушевський,